

ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΣΥΜΠΟΣΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

(Θεσσαλονίκη 16 καὶ 29—31 Ὀκτ. 1990)

Υ Π Ο

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ

Ἄν. Καθηγητοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριο 1990, καὶ στὰ πλαίσια τῶν ΚΕ' Δημητρίων, ποὺ ὀργανώνονται ἀπὸ τὸν Δῆμο Θεσσαλονίκης πρὸς τιμὴν τοῦ πολιούχου τῆς βυζαντινῆς συμπτρεύουσας, ἔλαβαν χώραν δύο ἐπιστημονικὰ συμπόσια μὲ κεντρικὸ θέμα τὴν Χριστιανικὴ Θεσσαλονικὴ στὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου. Προηγήθηκε, στίς 16 Ὀκτωβρίου, ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα ποὺ ἦταν ἀφιερωμένη στὴν μνήμη τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου Ἀλεξιάδου (1912-1951)· τὴν εὐθύνη τῆς ὀργανώσεως εἶχαν οἱ καθηγητὲς Ἀθ. Α. Ἀγγελόπουλος (ποὺ ἦταν καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς), Ἀθ. Ε. Καραθανάσης καὶ Κ. Α. Βακαλόπουλος. Στὴν ὀργάνωση τῆς ἡμερίδας συνεργάσθησαν, ἐπίσης, ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία, μέσω τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυρίου Παντελεήμονος Β', παρέσχε κάθε διευκόλυνση στὴν Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ, τὸ Κέντρο Ἱστορίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βλατάδων.

Κατὰ τὴν ἐναρκτήρια ἐκδήλωση ἀναγνώσθηκε πατριαρχικὸ μῆνυμα, ἐνῶ τὴν ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἡμερίδας κήρυξε ὁ Δήμαρχος Θεσσαλονίκης κ. Κ. Κοσμπούλος. Ἀκολούθησε ἡ εἰσηγητικὴ προσφώνηση τοῦ Παναγιωτάτου, ὁ ὁποῖος τόνισε τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ δραστηριότητα τοῦ Γενναδίου στὴν Κωνσταντινούπολη, Κομοτηνὴ, Λήμνο, Θεσσαλονικὴ καὶ στὴν Μακεδονία καὶ Θράκη γενικότερα, σὲ καιροὺς ἰδιαίτερα χαλεποὺς, σὰν αὐτοὺς δηλ. ποὺ γνόρισε ἡ χώρα μας τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ αἵωνα μας. Ὁ Παναγιώτατος ἀνέγνωσε καὶ τὸ πατριαρχικὸ πιττάκι τοῦ διορισμοῦ τοῦ Γενναδίου ὡς Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης. —Στὴν δεύτερη συνεδρία πρῶτος εἰσηγητὴς ἦταν ὁ ἀντιδήμαρχος Πολιτισμοῦ κ. Βασίλειος Καλφόπουλος, δικηγόρος, ποὺ μετέφερε στὸ ἀκροατήριον ἀναμνήσεις καὶ βιώματα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας προερχόμενα ἀπὸ τὸν δεσμὸ τῆς οἰκογενείας του μὲ τὸν μητροπολίτη Γεννάδιον ὁ κ. Καλφόπουλος ἀνεκοίνωσε, ἐπίσης, ὅτι ἡ ἡμερίδα αὐτὴ ἐγκαινιάζει τὴν ἐξέταση καὶ τὴν προβολὴ ἀπὸ τὸν Δῆμον μιᾶς σειρᾶς διακεκριμένων προσωπικοτήτων ποὺ συνδέθησαν μὲ τὴν συμπτρεύουσα. Τέλος, ὁ κ. Καλφόπουλος παρουσίασε τὴν πτυχιακὴ διατριβὴ ποὺ ὁ Γεννάδιος, ὡς νεαρὸς διάκονος, εἶχε ὑποβάλει στὴν Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης τὸ 1893 καὶ ἡ ὁποία εἶχε τὸν τίτλον «Ἡ ἐξ ἐνὸς ζεῦγους καταγωγὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». —Ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Ἀντώνιος Παπαδόπουλος ἔδειξε, μὲ τὴν εἰσηγήσιν του, τὴν διορθόδοξον καὶ διαχριστιανικὴν συμβολὴν τοῦ Γενναδίου καί, κυρίως, τὴν δράσιν του κατὰ τῆς ξένης θρησκευτικῆς προπαγάνδας, καθὼς καὶ τὴν ὅλην δραστηριότητά του σὲ θέματα

δογματικής φύσεως και ποιμαντικής διακονίας. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὀρίζαν, ἐτόνισε ὁ κ. Παπαδόπουλος, συχνὰ τὸν Γεννάδιο ἐκπρόσωπό τους σὲ ἐθνικὰ καὶ διεθνῆ συνέδρια, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, ἦσαν αὐτὰ γιὰ τὴν ἄρση τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, γιὰ τὴν προώθηση τοῦ χριστιανοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν νεολοιῶν, γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ χιλιασμοῦ κ. ἄ. —Ὁ καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κ. Βασίλειος Σταυρίδης ἀνέπτυξε τὶς σχέσεις τοῦ Γενναδίου μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ παρουσίασε νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀειμνήστου ἱεράρχη μὲ βάση πρωτογενῆ ἀρχεῖα καὶ ἐκδεδομένο ὕλικό· ὁ κ. Σταυρίδης ἐπεσήμανε τὴν δράση τοῦ Γενναδίου ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν θέση του ὡς ἀρχιγραμματέως τοῦ Πατριαρχείου καὶ ὡς μητροπολίτου Λήμνου, κατόπιν, καὶ τελευταῖα ὡς μητροπολίτου Θεσσαλονίκης· ὅλα αὐτὰ, βέβαια, στὴν συνάφεια τῆς συνεργασίας του μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ὀμιλητῆς παρουσίασε, ἐπίσης, τὶς θέσεις τοῦ Γενναδίου στὸ πρόβλημα τῶν καλουμένων Νέων Χωρῶν.

Οἱ ἐργασίες τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἡμερίδας διεξήχθησαν στὸ νέο ἀμφιθέατρο τοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, στὴν Μονὴ Βλατάδων. Κατὰ τὴν πρώτη συνεδρία ὁ καθηγητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου κ. Ἄθ. Α. Ἀγγελόπουλος μίλησε γιὰ τὶς πηγές τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Γενναδίου. Τὸ ὕλικό αὐτό, ἐπεσήμανε ὁ ὀμιλητῆς, ἀναφέρεται στὴν δράση τοῦ ἀειμνήστου σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ποιμαντικὴ διακονία, στὴν ἴδρυση κατηχητικῶν, στὴν καταπολέμηση τῆς ξένης προπαγάνδας, στὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στὶς σχέσεις του μὲ τὶς ξένες Κοινότητες τῆς Θεσσαλονίκης κ. ἄ. Γιὰ τὸν ἐνδιαφερόμενο ἐρευνητῆ ὁ κ. Ἀγγελόπουλος ἀπαρίθμησε τὶς ἐξῆς πηγές, πού παρέχουν πλῆθος πρωτογενῶν εἰδήσεων γιὰ τὸν Γεννάδιο: Κώδιξ Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἀρχεῖον Οἰκ. Πατριαρχείου, ἀρχεῖον Ἰπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀρχεῖον Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας, ἀρχεῖον Ἱερᾶς Συνόδου· ἐκδεδομένες πηγές: οἱ ἐφημερίδες, Μακροδονία, Νέα Ἀλήθεια, Φῶς· καὶ τέλος ἡ πλοῖα, καὶ πολὺ ζωντανῆ ἀκόμη, προφορικὴ παράδοση. —Τὸν λόγο ἔλαβε, στὴν συνέχεια, ὁ λέκτωρ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου πατήρ Ἀνδρέας Νανάκης, πὺ ἀνέλυσε μίαν κρίσιμη στιγμή τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους, πὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐκλογή τοῦ Μελετίου Μεταξάκη ὡς Οἰκ. Πατριάρχου, μετὰ δηλ. τὶς κοσμογονικὲς ἀλλαγές τῆς πρώτης εἰκοσαετίας τοῦ 20οῦ αἰ. Ὁ πατήρ Ἀνδρέας Νανάκης ἀνέλυσε τὸν ρόλο τοῦ Γενναδίου ὡς μέλους τῆς Ἱεραρχίας στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ, κυρίως, τὴν εὐθύνη του νὰ ἐνημερώνει τὴν κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν γιὰ τὴν κατάσταση στὸ Πατριαρχεῖο. Εἰδικότερα, ὁ ὀμιλητῆς ἐπεσήμανε τὴν ἐπιφυλακτικὴ στάση τοῦ Γενναδίου ἀπέναντι στὴν μεταβενιζελικὴ Ἀθήνα, ἡ ὁποία καλωσιεργοῦσε στὴν ἐκλογή νέου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, φοβουμένη πρωτοβουλίες του στὸν πολιτικὸ καὶ διπλωματικὸ τομέα. Μὲ τὴν ἐκλογή, πάντως, τοῦ Μεταξάκη ὡς πατριάρχου, στὴν ὁποία ἀντιτίθετο ἡ Ἀθήνα, ὁ Γεννάδιος κράτησε διακριτικὴν στάση βλέποντας μὲ συμπάθεια τὴν ἐκλογή τοῦ φιλοβενιζελικοῦ Πατριάρχου, μολοντὶ τὸ κλίμα ἦταν κατὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς. —Ἀκολούθησε ἡ εἰσήγηση τοῦ κ. Σωκράτη Κανλιάνη, ἐπιστημ. συνεργάτη τῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης, πὺ παρουσίασε ἄγνωστες πτυχές τῆς δραστηριότητος τοῦ Γενναδίου κατὰ τὴν ροὴ τῶν σημαντικότερων γεγονότων τοῦ καιροῦ του: τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας, τὴν Μικρασιατικὴν Καταστροφή, τὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση. Ἔτσι, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ὁ κ. Κανλιάνης τόνισε τὴν σθεναρὴν στάση τοῦ Γενναδίου ἀπέναντι στοὺς Βουλγάρους κατὰ τὴν εἴσοδο τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὴν Θεσσαλονικὴ, ἀποτρέποντας τὴν συμμετοχὴ βουλγαρικοῦ κλήρου καὶ λαοῦ στὶς σχετικὲς ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις, παρουσίασε στοιχεῖα γιὰ τὴν δράση του μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (συνεργασία μὲ Βασιλέα, κυβέρνηση, ξένους παράγοντες, καθαγιασμοὶ καὶ ἄλλων), καθὼς καὶ τὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν προσφύγων τοῦ 1922. Τὸ ἴδιο

γενναία, συνέχισε ό κ. Καπλανέρης, ήταν ή στάση του Γενναδίου κατά την Κατοχή: Ίδρυσε συσσίτια, φρόντισε για φυλακισμένους πατριώτες, αντίστάθηκε στις βουλγαρικές επιδιώξεις, συνεργάσθηκε με την Έθνική Αντίσταση, προστάτευσε ποικιλοτρόπως τους διωκόμενους Ίσραηλίτες τής Θεσσαλονίκης. —'Ο πατήρ Γεώργιος Χρυσόστομος, θεολόγος-φιλόλογος, διάκονος στον ιερό ναό του πολιούχου Αγίου Δημητρίου, είχε ως θέμα τις προσπάθειες του Γενναδίου για την αναστήλωση του ναού του Αγίου Δημητρίου, με πληροφορίες που άντλησε από τó αρχαιοφυλακείο του ίδιου ναού· ήταν φυσικό, έπεσήμανε ό όμιλητής, να ενδιαφερθεί ό άείμνηστος Ίεράρχης με τόν ναό του πολιούχου, αφού ό ναός αυτός συνδέθηκε με την Έκκλησία και τó Γένος. Τις εργασίες τής αναστήλωσης είχε αναθέσει στον διαπρεπή αρχιτέκτονα Α. Ζάχο, και στη συνέχεια, τó 1945, στον καθηγητή Γ. Σωτηρίου, με υπεύθυνο παρακολούθησης τών εργασιών τόν βοηθό επίσκοπο Άπαμείας Σπυρίδωνα. Τά έργα καινα του νέου ναού έγιναν από τόν ίδιο τόν Γεννάδιο στις 26 Οκτωβρίου 1948 με ιδιαίτερη λαμπρότητα. —'Ο άναπλ. καθηγητής του Άριστοτελείου κ. Άθανάσιος Καραθανάσης όμιλησε για τήν πρώτη και κρίσιμη δωδεκαετία τής ποιμαντορίας του Γενναδίου στην Θεσσαλονίκη που κάλυψε τις έξις δραστηριότητες: συνεργασία με τόν άπελευθερωτικό έλληνικό στρατό και τόν Ίλευθέριο Βενιζέλο και τó Πατριαρχείο για τήν έπείγουσα διευθέτηση έθνικών, εκκλησιαστικών και κοινοτικών θεμάτων, περίθαλψη προσφύγων που κατέκλυσαν τήν πόλη και τήν περιφέρεια της, φροντίδα για τήν άποκατάσταση προσφύγων - ιερέων, έκδοση του περιοδικού *Γρηγόριος Παλαμάς*, παρακολούθηση και σθεναρή αντιμετώπιση τής ξένης προπαγάνδας. —'Ο νέος θεολόγος και μεταπτυχιακός σπουδαστής κ. Κ. Καρύτης άναφέρθηκε στην εισήγησή του για τó ενδιαφέρον του Γενναδίου για τήν Άνατολική Μακεδονία· τόν άπασχολούσε, έπεσήμανε ό εισηγητής, ή τραγική κατάσταση τών Μονών Τιμίου Προδρόμου Σερρών και Εικοσιφοινίσσης, ό όποίες υπέστησαν τά πάνδεινα από τούς Βουλγάρους, μετά τήν ήττα τους τó 1918 και τήν άποχώρησή τους από τήν περιοχή. Οι άπεσταλμένοι του Γενναδίου, με λεπτομερείς άναφορές, πληροφορούσαν τόν Γεννάδιο για τήν σύληση εκκλησιαστικών σκευών, τήν κλοπή σπανίων χειρογράφων και πολυτίμων κειμηλίων, τήν άφαίρεση του ταμείου κ.λπ. Με τήν φροντίδα του Γενναδίου μετέβη εκει διεθνής έπιτροπή για να μελετήσει τήν κατάσταση και ή όποια διεπίστωσε τήν βουλγαρική θηριωδία που σκοπούσε στην έξαφάνιση παντός έλληνικού. 'Ο Γεννάδιος φρόντισε για τήν άποστολή στην Σόφια του καθηγ. Γ. Σωτηρίου που θά άναζητούσε τούς κλαπέντες θησαυρούς τών μονών· χρειάσθηκαν να περάσουν πάνω από 3/4 αιώνας για να όμολογήσουν ό βούλγαροι τελευταία (1990) τήν ύπαρξη τών χειρογράφων τής Εικοσιφοινίσσης στο Ίδρυμα Ντούϊτσεφ, έτόνισε, τελειώνοντας τήν εισήγησή του, ό κ. Καρυώτης. —'Ο νέος, έπίσης, θεολόγος-έρευνητής κ. Δημόσιος Ίσπυρίδης, με τήν εισήγησή του, κινήθηκε και αυτός στον ίδιο, με τόν προηγούμενο όμιλητή, άξονα: τόν άπασχόλησε δηλ. τó ενδιαφέρον του Γενναδίου για τήν ΒΑ Μακεδονία και τήν Θράκη κατά τήν βουλγαρική κατοχή (1916-1918). 'Ο όμιλητής πληροφόρησε τó συνέδριο για τήν κλοπή χειρογράφων και κειμηλίων από ναούς και μονές τής βυζαντινής πόλης του Μελένικου, τής Εάθης και του Διδυμοτείχου και άνέφερε τά χαρακτηριστικά παραδείγματα τής λεηλασίας τών μονών Καλαμούς, Άρχαγγελιώτισσας, Αγίου Νικολάου, τήν φυλάκιση και έξορία τών προκρίτων και τών ιερέων που έσύροντο δέσμιοι στην Βουλγαρία. 'Ο Γεννάδιος, τόνισε ό κ. Ίσπυρίδης, φρόντισε με κάθε μέσο για τήν άπελευθέρωσή τους και για τήν άναδιοργάνωση τών μητροπόλεων αυτών. —'Ο κ. Μιχαήλ Φραγκάνης, νέος και αυτός θεολόγος και έρευνητής, παρουσίασε τó πολύπλευρο έργο του Γενναδίου άντλώντας τις πληροφορίες του από τó περιοδικό *Γρηγόριος Παλαμάς*, δίδοντας έμφαση στα έθνικά και εκπαιδευτικά θέματα που άπασχολούσαν τόν Γεννάδιο κατά τήν μακρόχρονη ποιμαντορία του στην Θεσσαλονίκη. 'Ο κ. Φραγκάνης μελέτησε καλά τούς δημοσιευμένους λόγους του Γενναδίου στο περιοδικό αυτό και κατέληξε στην διαπίστωση, ότι τόν άείμνηστο ιεράρχη

ἀπσχόλησαν γεγονότα καταλυτικά για την ἐποχή του και τὸ Γένος, ὅπως ἦσαν: ἡ ἐθνικὴ ἀποκατάσταση μετὰ τὸν Α' Πόλεμο, ἡ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία, ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα, ἡ ἐλπίδα για μιὰ νέα ἐθνικὴ πορεία, ἡ Κατοχὴ καὶ ἡ Ἀντίσταση, ἡ ἀνάγκη για ἐθνικὴ ἐνότητα καὶ ὁμοφυλία. Ὁ κ. Φαργκάνης ὑπενθύμισε, τέλος, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γενναδίου για τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς Θεσσαλονίκης (Ἰδρυση Πανεπιστημίου, ἀνέγερση μεγάρου ΧΑΝΘ, ἀνέγερση σχολικῶν κτιρίων κ.λπ.).

Ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικὸ τῆς ἡμερίδας αὐτῆς ἦταν ὅτι μετὰ τις εισηγήσεις ἔχι μόνον ἀκολουθοῦσε συζήτηση, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ σύνεδροι παρουσίασαν νέα στοιχεῖα για τὴν δράση τοῦ Γενναδίου, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίοδο 1940-1950.

* * *

Ἡ δευτέρῃ ἐκδήλωση ποῦ ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Χριστιανικὴ Θεσσαλονικὴ εἶχε θέμα τῆς ἐφέτος τὴν ἐξέταση τῆς Περιόδου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν μέχρι καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν (1430) καὶ περιελάμβανε τις ἐξῆς ἐνό- τητες: ἱστορία, θεολογία, γραμματολογία, δίκαιο, τέχνη (λατρεία). Θυμίζουμε ὅτι ἡ ἐκ- δήλωση αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐπιστημονικὴ στὰ πλαίσια τῶν κατ' ἔτος τελουμένων Δ η- μ η τ ρ ῖ ω ν καὶ σκοπεῖ νὰ ἀναδείξει, μὲ περισσότερες λεπτομέρειες, τὴν χριστιανικὴ φυσιογνωμία τῆς συμπρωτεύουσας. Ἡ ἐφετεινὴ ἐκδήλωση ἦταν ἡ τέταρτη, κατὰ σειράν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ 1987 μὲ θέμα ἀφιερωμένο στὴν Πα λ α ι ο λ ό γ ε ι ο Ἐ π ο χ ῆς (βλ. τὰ πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου ποῦ κυκλοφορήθηκαν ἀπὸ τις ἐκδόσεις τοῦ Κέντρου Ἱστο- ρίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης τὸ ἔτος 1989)· ἀκολούθησε τὸ β' ἐπιστημονικὸ συμπόσιο (1988) ποῦ ἦταν ἀφιερωμένο στὴν ἐξέταση τῆς περιόδου Ἀ π ὸ τ οῦ Ἀ π ο σ τ ὀ λ ο υ Παύλου μέχρι καὶ τῆς Κωνσταντινείου Ἐποχῆς (καὶ αὐτοῦ τὰ Πρακτικὰ κυκλοφορήθηκαν ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἱστορίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλον. 1990) καὶ τὸ γ' ἐπιστημονικὸ συμπόσιο (1989) ποῦ ἐξέτασε τὴν περίοδο Ἀ π ὸ τ ῆς Ἰ ο υ σ τ ι ν ι α ν ε ἰ ο υ π ε ρ ι ὀ δ ο υ ἕ ω ς καὶ τῆς Μ α κ ε δ ο ν ι κ ῆς δ υ ν α- σ τ ε ἰ α ς (Πρακτικὰ, ὑπὸ ἐκδοση). Ἡ ἐναρκτήρια συνεδρία τοῦ Συμποσίου αὐτοῦ, ποῦ διήρκεσε ἀπὸ 29-31 Ὀκτωβρίου 1990, ἔλαβε χώραν στὴν αἴθουσα συνεδρίων τῆς Ἐται- ρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, μὲ προσφωνήσεις πρὸς τοὺς συνέδρους τοῦ Ὑπουργοῦ Μακε- δονίας - Θράκης κ. Γ. Τζιτζικώστα, τοῦ Δημάρχου Θεσσαλονίκης κ. Κ. Κοσμοπούλου, τοῦ Ἀντιδημάρχου Πολιτισμοῦ κ. Β. Καλφοπούλου καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπι- τροπῆς τοῦ Συμποσίου Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Τυρολόης καὶ Σερεντίου, καθηγητοῦ κ. Παντελεήμονος Ροδοπούλου.

Οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου διεξήχθησαν στὸ ἀμφιθέατρο τῆς νέας πτέρυγας τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, στὴν Ἱερὰ Μονὴ Βλατάδων, τὴν Τρίτη καὶ Τετάρτη 30 καὶ 31 Ὀκτωβρίου 1990. Στὴν ἐνότητα τῆς Ἱστορίας, κατὰ τὴν ὁποία προήδρευσε ὁ Σεβασμιώτατος Τυρολόης καὶ Σερεντίου καθηγ. κ. Π α ν τ ε λ ε ἤ μ ω ν Ρ ο δ ὀ π ο υ λ ο ς, ὑπῆρξαν τρεῖς εισηγήσεις. —Πρώτη ἦταν αὐτὴ τοῦ καθηγ. τῆς Θεο- λογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κ. Β. Σ τ α υ ρ ῖ δ η, μὲ τὸν τίτλο «Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (ΙΑ' - ΙΕ' αἰώνας) καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ» ὁ κ. Σταυρίδης ἐξήτασε τὴν μορφή τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ στὴν Ἐκκλησία καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν σύμφωνα μὲ τὸ μητροπολιτικὸ σύστημα. Ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης εἶχε ἀπὸ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ ἐξῆς προεξέχουσα θέση στὴν Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο. Στὴν συνέχεια ὁ ὁμιλητὴς ἐξήτασε τὴν θέση τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης στὰ συνταγματῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ δεύτερος εισηγητὴς, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Σ τ έ φ α ν ο ς Π α- π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, ἀναπτύσσοντας τὸ θέμα «Μνεῖα παιδομαζώματος στὴ Θεσσαλονικὴ κατὰ τὴν πρώτη κατοχὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους», ἐξέθεσε ἀρχικὰ τὴν κατάσταση ποῦ ἐπικρα- τοῦσε στὴν Θεσσαλονικὴ κατὰ τὴν πρώτη κατάληψή τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1391-1403)

καί, κατόπιν, αναφέρθηκε στο παιδομάζωμα που πραγματοποιήθηκε στην πόλη τὸ 1395. Πηγή τῆς εἰδήσεως αὐτῆς εἶναι μία ὀμιλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου πού τιλοφορεῖται «Ὁμιλία περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν παιδῶν κατὰ τὸ τοῦ Ἀμυρᾶ ἐπίταγμα καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως», μὲ τὴν ὁποία ὁ ἀρχιεπίσκοπος παρηγορεῖ τοὺς Θεσσαλονικεῖς γονεῖς πού πρῶτοι αὐτοί, ὡς φαίνεται, ἔχασαν τὰ τέκνα τους ἀπὸ τὴν βίαιη αὐτὴ στρατολογία. — Ὁ τρίτος εἰσηγητὴς κ. Φαίδων Μαλιγκοῦδης, καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου, ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἀναφερόμενο στὶς βυζαντινοσλαβικὲς σχέσεις θέμα «Θρύλος καὶ ἱστορικὴ πραγματικότητα: ἡ καταγωγή τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς μεσαιωνικῆς βουλγαρικῆς γραμματείας». Ὁ κ. Μαλιγκοῦδης ἀπέδειξε μὲ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ βορείων γειτόνων, περὶ δῆθεν ἄλλογενοῦς καταγωγῆς τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, δὲν εἶναι παρὰ προσπάθεια αὐτοῦσιας μεταφορᾶς τῆς ἀφελοῦς ἱστορικῆς σκέψης τους, ἡ ὁποία ἀντικατοπτρίζεται σὲ ἐλάχιστα μνημεῖα τῆς παλαιοβουλγαρικῆς γραμματείας, ἀμφιβόλου, μάλιστα, γνησιότητος.

Στὴν δευτέρη ἐνότητα Θεολογία, κατὰ τὴν ὁποία προήδρευσε ὁ καθηγητὴς κ. Ἄντ. Παπαδόπουλος, παρουσιάσθηκε πρῶτα ἡ εἰσήγηση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Γεωργίου Μαντζαρίδου «Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ ἡ νεώτερη ὀρθόδοξη θεολογία». Ὁ Παλαμᾶς, ὑπεστήριξε ὁ καθηγ. κ. Γ. Μαντζαρίδης, ἐπηρεάσε βαθύτατα τὴν διατύπωση ὀρθοδόξου θεολογίας. Ὁ εἰσηγητὴς ἀνέφερε, κατόπιν, μία σειρά ἐρευνητῶν, πού μὲ τὰ ἔργα τους, κατὰ τὴν πορεία τοῦ αἰῶνα μας, πρόββαλαν τὴν παλαμικὴ θεολογία· τέτοιοι ἦσαν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Γρηγόριος Παπαμιχαῆλ (1911), ὁ Ρῶσος Βασίλειος Grigoshein (1936, γιὰ ἀσκητικὴ διδασκαλία τοῦ Παλαμᾶ), ὁ ἐπιφανὴς Ρῶσος Γεώργιος Florovsky, πού τόνισε τὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς στὴν πατερικὴ παράδοση, ὁ ἀρχιμ. Κυπριανὸς Κέρν (1950), ὁ Ρουμάνος D. Staniloae (1936), ὁ ἐπίσης Ρῶσος πατὴρ Ἰωάννης Meyendorff, στὸν ὁποῖο ὀφείλουμε μία πλήρη προσέγγιση στὸ παλαμικὸ ἔργο. Ἀκολούθησαν οἱ Ἕλληνες καθηγητὲς Π. Κ. Χρήστου, Ἰω. Ρωμανίδης, Γ. Μαντζαρίδης, καθὼς καὶ οἱ γέροντες Θεόκλητος Διονυσιάτης καὶ Ἀμφιλόχιος Ράντοβιτς.

Ὁ ἐπίκουρος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Βασίλειος Κατσάρος, στὴν εἰσήγησή του «Παρατηρήσεις σ' ἕνα χωρίο ἀπὸ τὴν Ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ Εὐσταθίου» ἀνεζήτησε τὴν σημασία τῆς φράσης «παῖδες τοῦ Μυροβλήτου», πού ἀπαντᾷ στὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Εὐσταθίου. Τί ἦσαν οἱ παῖδες αὐτοί; στρατιῶτες εἰδικοῦ σώματος, νέοι στὴν ὑπηρεσία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἢ μοναχοί; Ὁ κ. Κατσάρος, μέσα ἀπὸ τὴν φιλολογικὴ ἀνάλυση τοῦ χωρίου καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς προτείνει οἱ παῖδες αὐτοὶ νὰ εἶναι οἱ νέοι τῆς Θεσσαλονίκης πού ὑπερασπίσθηκαν τὴν πόλη τους κατὰ τὴν πολιορκία τῆς ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς τὸ 1185. Ὁ εἰσηγητὴς, τέλος, ἐπεσήμανε τὴν συμμετοχὴ τοῦ κλήρου στὸν ἀγῶνα τῶν Θεσσαλονικέων κατὰ τὴν ἄλωσή τῆς ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς. — Ἀκολούθησε ἡ εἰσήγηση τῆς κ. Εὐαγγελίας Α. Βαρέλλου, λέκτορος τοῦ Χημικοῦ Τμήματος τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, μὲ τίτλο «Θεολογικὲς προϋποθέσεις καὶ πρακτικὲς ἐφαρμογὲς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τοὺς λογίους τῆς Θεσσαλονίκης (α' -ιε' αἰῶνες)». Ἡ εἰσηγήτρια ὑπεστήριξε ὅτι στὸ βυζάντιο οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἐντάσσονται σὲ δύο ἀντίθετα ρεύματα: ἡ νεοπλατωνικὴ χυμευτικὴ, ἀστρολογία καὶ ἰατροσοφιστικὴ ἀπὸ τὴν μίαν, καὶ ἡ ἀριστοτελιζοῦσα ἐπίσημη ὀρθολογικὴ προσέγγιση τοῦ ὕλικου κόσμου στὴν φυσικὴ, στὴν ἀστρονομία καὶ στὴν ἰατρικὴ τοῦ Γαληνοῦ. Οἱ δύο αὐτὲς τάσεις ἐπιχειρήθηκε νὰ ἐναρμονισθοῦν ἀπὸ λογίους τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ τῆς Λατινοκρατίας, ὅπως ἦσαν ὁ Μιχαῆλ Ψελλός, ὁ Μιχαῆλ Γλυκᾶς, ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης· ἐπιπλέον, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων, κατέστη ἀντιληπτὴ καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ σχολαστικισμοῦ. Περαιτέρω ἡ κ. Βαρέλλα παρουσίασε τίς ἀπόψεις θεολόγων διανοητῶν τῆς Θεσσαλονίκης (Θεόδωρος Μετοχίτης, Νικηφόρος Χοῦμνος, Δημήτριος Κυδῶνης, Ἰωσήφ

Φιλόσοφος, Νικόλαος Καβάσιλας), όπου μπορεί να ιδεί κανείς την θέαση του βυζαντινού ανθρωπισμού υπό την οπτική γωνία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἢ κ. Βαρέλλα ἔκλεισε, τελικά, τὴν εἰσήγησή της μετὰ τὴν θέση, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι θεωροῦσαν μεγαλύτερη τὴν ἀξία τῆς ἀποκεκαλυμμένης γνώσεως παρά αὐτὴν τῆς τεχνικῆς, ἀκολουθώντας δηλ. τὴν γραμμὴ τῆς θεολογικῆς δικαιοσύσεως.

Ἡ τρίτη ἐνότητα ἦταν ἀφιερωμένη στὸ Δίκαιο καὶ κατὰ τὴν συνεδρία αὐτὴν προήδρευσε ὁ ἀναπλ. καθηγητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου κ. Γεώργιος Νάκος. Πρῶτος εἰσηγητῆς ἦταν ὁ ἀναπλ. καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάννης Κονιδάρης, ποὺ ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Ἡ μοναστικὴ ζωὴ στὸν ΙΒ' αἰ. μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου». Ὁ εἰσηγητῆς, μετὰ ἀπὸ σύντομη παρουσίαση τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσταθίου, ἀνέλυσε τὸ ἔργο του γιὰ τὴν διδρῶση τῶν παρεκκλίσεων ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Παρουσίασε, κατόπιν, σὲ ἀδρῆς γραμμῆς ἄλλα θέματα (ἐγκαταβίωση, ἐκπαίδευση, ὁμολογία, ἀκτησία, ὑπακοὴ στὸν ἐπίσκοπο κ.λπ.) καὶ ἀνέλυσε, στὴν συνέχεια, ἐπιλεκτικὰ ὀρισμένα θέματα, συνδεόμενα μετὰ τὸ κανονικὸ καὶ τὸ κοινὸ δίκαιο στὴν συναλλακτικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Εὐσταθίου. Τέλος, ὁ κ. Κονιδάρης ἀναφέρθηκε στὰ ζητήματα παρεκκλίσεων ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη μοναχικὴ παράδοση, ποὺ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς κρίσεως τοῦ μοναχισμοῦ στὸν 12ο αἰ. —Στὴν εἰδικὴ του εἰσήγησις ὁ ἀναπλ. καθηγητῆς τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης κ. Γεώργιος Πουλλῆς ἀνέλυσε ὀρισμένα «Νομοκανονικὰ προβλήματα τῶν ἀποκρίσεων τοῦ Ἀγίου Συμεῶν Θεσσαλονίκης» ὁ κ. Πουλλῆς διεπίστωσε ἄλλοτε μὲν μία ἀκριβεία ἐφαρμογῆς τῶν νόμων καὶ ἄλλοτε μία ρῆξις, ὅπως τὴν χαρακτήρισε, μετὰ αὐτοῦς. Πάντως, καὶ ἀνάλογα μετὰ τὶς συνθήκες τῆς ἐποχῆς, ὁ κ. Πουλλῆς κατέληξε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἦταν ὑπέρμαχος τῆς ἀκριβοῦς τήρησεως τῶν νόμων, ἀλλ' ἐνίοτε ὑποχωροῦσε γιὰ λόγους καθαρὰ ποιμαντικούς.

Ἡ πανεπιστημιακός, ἱστορικὸς τοῦ δικαίου κ. Σόφη Τζωρτζακάκη - Τζαρίδου, στὴν εἰσήγησή της μετὰ θέμα «Δικαιὰ προβλήματα ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ μακεδονικοῦ χώρου γενικότερα», ἀσχολήθηκε μετὰ τὸν θεσμὸ τοῦ στρατιωτικοῦ τιμαρίου μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν κατάκτηση. Περαιτέρω, καὶ μετὰ τὴν βοήθεια τοῦ τεφτέρ τῶν βιλαετιῶν Ἀβρέτ Χισάρ καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (1444-1446) καὶ ἐνὸς φερμανιοῦ τοῦ Σουλεμάν Α' (1536), ἐξέφρασε τὴν ἄποψη, ὅτι ὑπῆρξε περιορισμένη κληρονομικὴ διαδοχὴ τοῦ τιμαρίου ἐνὸς σπαχῆ σὲ περιορισμένη τάξις κατιόντων, μετὰ ἀλλαγὰ τὴν συμμετοχὴ τους μετὰ στρατιωτικὸ σῶμα σὲ ἐκστρατεία.

Στὴν τέταρτη ἐνότητα Τέχνη - Λατρεία, ὅπου προήδρευσε ὁ καθηγητῆς κ. Στέφανος Παπαδόπουλος, ὁ ἐπίκουρος καθηγητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου κ. Εὐθύμιος Τσιγαρίδης παρουσίασε «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ δραστηριότητα τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης ζωγράφου Πανσελήνου». Ὁ εἰσηγητῆς ὑπεστήριξε ὅτι ὁ ζωγράφος αὐτὸς ἔλαβε μέρος στὶς ἀρχεὺς τοῦ 14ου αἰ. στὴν τοιχογράφηση τοῦ ἐξωκλήρου τοῦ καθολικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς Βατοπεδίου (1312). Ὁ κ. Τσιγαρίδης στήριξε τὰ πορίσματα του στὴν σύγκριση τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῶν εἰκόνων μετὰ τὶς τοιχογραφίες τοῦ Πρωτάτου, ποὺ ἰστόρησε ὁ Πανσελήνος στὰ τέλη τοῦ 13ου αἰ. Ὁ ἴδιος ἀπέδωκε, ἐπίσης, στὸν ἴδιο καλλιτέχνη τρεῖς φορητὲς εἰκόνες σωζόμενες στὴν μονὴ Βατοπεδίου καὶ στὴν μονὴ Λαύρας. Ἐπεσήμανε, μάλιστα, ὅτι ἡ εἰκόνα, ἡ σωζόμενη στὴν Λαύρα, καὶ τὸ σπάρραγμα τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ποὺ σώζεται στὴν ἴδια μονή, ἀποτελοῦν τὰ πρωϊμότερα ἔργα τοῦ Πανσελήνου. Ἡ κ. Κάρια Λοβέρδου - Τσιγαρίδης, ἔφορος ἀρχαιοτήτων, παρουσίασε «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὸν διάκοσμο τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης», ἀφοῦ προηγουμένως, ὅμως, ἐξέθεσε τὶς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν στὸν ναό, κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ ἀνέ-

λυσε τὸν εἰκονογραφικὸν διάκοσμον τοῦ ναοῦ μὲ βᾶσιν τὰ στοιχεῖα ποῦ προέκυψαν ἀπὸ πρόσφατες ἔρευνες. Ἡ κ. Τσιγαρίδα συνέκρινε τὸν διάκοσμον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων μὲ αὐτὸν ἄλλων ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Μυστρᾶ καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἀλλὰ, κυρίως, μὲ αὐτὸν τῆς Μονῆς τῆς Χώρας στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ εἰσηγήτρια προέτεινε νὰ ταυτισθοῦν οἱ καλλιτέχνες ποῦ ἰστόρησαν τὸν διάκοσμον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων περὶ τὸ 1315-1320, μὲ χορηγὸ τὸν Πατριάρχην Νήφωνα, καὶ οἱ ὅποιοι ἐπέστρεψαν, κατόπιν, στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὸν Νήφωνα καὶ ἐργάσθησαν στὴν Μονὴ Χώρας, γιὰ νὰ ἐπιστρέψουν, καὶ πάλιν, στὴν Θεσσαλονίκη, μὲ σκοπὸ νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τους στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων· σημείωσε, μάλιστα ἡ κ. Τσιγαρίδα, ὅτι οἱ καλλιτέχνες αὐτοὶ χρησιμοποίησαν στοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους στοιχεῖα ποῦ ἐπεξεργάσθησαν ὀλίγον πρὶν στὴν Μ. Χώρας. —Στὴν τελευταία Εἰσήγησιν τοῦ Συμποσίου ἡ ἀρχαιολόγος κ. Ἀναστασία Τούρτα ἀσχολήθηκε μὲ τίς «Βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς Βλατάδων», ξεχωρίζοντας δύο ἀμφιπρόσωπες εἰκόνες ποῦ ἔχουν κεντρικὸν τους θέμα τὸν Παντοκράτορα, ἢ μίαν, καὶ τὴν Παναγίαν Ὁδηγήτρια, ἢ ἄλλην ἢ ὀμιλήτρια ἀνέλυσε τεχνολογικὰ καὶ θεολογικὰ καὶ τίς δύο καὶ ἐπεσήμανε τὴν ὑψηλὴν θεολογικὴν παιδείαν τῶν μοναχῶν τῆς Μ. Βλατάδων. Ἀξιοσημείωτη ἦταν, βέβαια, ἡ πληροφορία γιὰ τὴν λειτουργίαν —στὴν ἴδιαν Μονή— ἐργαστηρίου εἰκόνων κατὰ τὸν 18ο αἰ.

Σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα, κάθε μίαν ἀνακοίνωσιν συνοδεύοταν ἀπὸ εἰκοσάλεπτη συζήτησιν, καί, φυσικὰ, κατὰ τίς συζητήσεις ποῦ ἐπακολούθησαν παρουσιάσθησαν νέα στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὰ θέματα ποῦ ἐθίγησαν στὸ Συμπόσιον, στὸ ὅποιον συμμετεῖχαν πολλοὶ πανεπιστημιακοί, ἐκπαιδευτικοί, κληρικοί, φοιτητές, φιλόστοροι καὶ φιλότεχνοι. Ἀκολούθησε Μέγας Ἐσπερινὸς τὸ ἀπόγευμα τῆς 31 Ὀκτ. καὶ ἀμέσως μετὰ ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης δεξιώθηκε τοὺς συνέδρους. Τέλος, τὴν ὀργανωτικὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Συμποσίου ἀποτελοῦσαν: ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἰεροσολύμων καὶ Σερεντίου καὶ ἡγούμενος τῆς Μ. Βλατάδων καθηγητῆς κ. Παντελεῆμων Ροδόπουλος καὶ οἱ καθηγητῆς Ἀθ. Ἀ. Ἀγγελόπουλος, Στέφ. Παπαδόπουλος, Ἀντ. Παπαδόπουλος, Γεώργιος Νάκος καὶ ὁ γράφων.